

УДК 330.341.1

Інноваційний розвиток України

Микола Дмитренко,
кандидат політичних наук,
заступник директора
Інституту оперативної діяльності та державної безпеки
Служби безпеки України

У статті досліджуються питання інноваційного розвитку як ключової ознаки постіндустріальної епохи, проблеми інтеграції науки, освіти і виробництва, а також державної підтримки науково-технічної діяльності, використання інтелектуального потенціалу нації як головного джерела тривалого економічного зростання.

Ключові слова: *постіндустріальна епоха, інноваційний розвиток, інтелектуальний потенціал, економічне зростання.*

The questions of innovative development of the country as key attribute of a postindustrial epoch and the problem of integration of a science, education and manufacture, and also state support of scientific and technical activity, use of a mental potential of the nation as main source of long-term growth and increase of competitive opportunities of technological development in the world market are investigated.

Keywords: *postindustrial epoch, innovative development, intellectual potential, economic growth.*

Постановка проблеми

Вироблення стратегій розвитку суспільства є своєрідним плануванням майбутнього, виходячи з реальної ситуації й усвідомлення національних інтересів. Проблемами інноваційного розвитку в контексті створення стратегії соціально-економічного та політичного розвитку України переймалися такі вітчизняні вчені, як В. Геєць, А. Гальчинський, В. Семиноженко, Ю. Пахомов, А. Чухно, С. Пирожков, М. Долішній, І. Курас, В. Кремень та інші.

Якщо перші роки української незалежності охарактеризувати як

„період радикальних економічних перетворень”, що був пов’язаний з випробуванням різних, навіть протилежних стратегій і моделей розвитку, то зараз можна вже говорити про можливість застосування для України стратегій інноваційного розвитку.

Актуальність дослідження проблем інноваційного розвитку України полягає в тому, що реальні кроки нашої держави в цьому напрямі не носять системного характеру. Ситуація, що склалася в науково-технологічній та інноваційній сфері країни, консервує та поглиблює технологічне відставання України від сучасних індустріальних і постіндустріальних країн та віддаляє перспективи нашої держави в глобальних господарсько-економічних і геополітичних процесах.

В сучасному розумінні „інноваційний розвиток” трактується як парадигма економічного, соціально-політичного тощо розвитку суспільства. В такому контексті поняття парадигма розуміється як не просто нова наукова концепція чи теорія. Йдеться про значне більше - про нові світоглядні засади, нову культуру мислення, про базові принципи сучасного постмодерністського світосприйняття. На думку І. Пригожина, йдеться про наукову революцію в дослідженнях сучасного світоустрою, за якою наголос на дослідженнях складних систем „не залежить від того, чи йдеться про молекули, біологічні а чи соціальні системи” [1, с. 7].

Це означає, що інноваційний розвиток як ключова ознака постіндустралізму має виходити із складності навколишнього світу, яку, окрім теорії складних систем І. Пригожина, враховують сучасні футурологічні концепції. Теорією складних систем І. Пригожина пояснюється, зокрема, поява інновацій через механізми біфуркації й хаосу. Ситуацію біфуркації вчений розглядає як таку, що несе в собі не просто позитивну, а й інноваційну функцію. А стан біфуркації й хаосу як стан безладдя є платнею за можливість утвердження нового порядку. Нове виникає з неоднорідного (суперечливого), і саме у фазі біфуркації система прагне подолати консервативну однорідність. У процесі біфуркації в системі виникають „інноваційні сигнали у вигляді флуктуацій”. Завдяки таким сигналам система набуває здатності „намацувати” можливості нестандартних трансформацій. „Джерелом інновацій і диверсифікацій є біфуркація, тому що саме завдяки цьому стану в системі формуються нові рішення”, - наголошують І. Пригожий і Г. Ніколіс [1, с. 90].

Пояснивши природу інновацій у межах теорії складних систем, А. Пригожий стає засновником вітчизняної інноватики як створення, засвоєння та поширення різного типу нововведень [2, с. 27]. Усвідомлюючи роль інновацій в економічному, соціально-політичному розвитку суспільства, ще наприкінці 1980-х років вчений відзначав: „Інтелектуальний потенціал - це фактор економічного й соціального прогресу, який поки що важко враховується, але все більше цінується. Винаходи, знахідки, передовий досвід котуються тепер на рівні, а той й вище, ніж нафта, руда

та інші дари природи. Останні десятиріччя суворо нагадали людству, яким немічним є збагачення за рахунок природних ресурсів, яким ламким воно виявляється в конкуренції з новизною” [2, с. 8].

Проблеми інноваційного розвитку отримали висвітлення в багатьох працях вчених у контексті вироблення стратегії соціально-економічного та політичного розвитку України. Йдеться про дослідження В. Гейця, А. Гальчинського, В. Семиноженка, Ю. Пахомова, А. Чухно, С. Пирожкова, М. Долішнього, І. Кураса та інших.

Перш ніж звернутися до питань інноваційного розвитку в працях цих вчених, наведемо слова С. Пирожкова стосовно вироблення стратегій розвитку загалом: „Розробка стратегій розвитку суспільства є своєрідним „плануванням” історії... Державно організоване й національно свідоме суспільство має власну волю для втілення тих своїх рішень, що визначені його розумом. Воно повинно планувати своє майбутнє, виходячи з реальної ситуації й усвідомлення власних інтересів. В іншому разі його долю вирішуватимуть держави з сильнішою волею і проникливішим розумом” [3, с. 8]. Якщо необхідність стратегічного планування майбутнього розвитку держави було усвідомлено відразу після проголошення незалежності України, про що свідчить утворення відповідних інституцій (Національний інститут стратегічних досліджень, Інститут економічного прогнозування та інші), то для вибору стратегії розвитку знадобиться набагато більше часу.

Перші роки української незалежності сьогодні характеризуються як „період радикальних економічних перетворень”, пов’язаний з випробуванням різних, навіть протилежних стратегій та моделей розвитку. Економічній політиці був часто притаманний фрагментарний та непослідовний характер, що пояснювалося методологічним вакуумом щодо її стратегії, значною часткою невизначеності реакції економічної системи на перетворювальні впливи [4, с. 24]. Тільки з появою перших ознак стабілізації економіки окремі науковці заговорили про можливість застосування для України стратегії інноваційного розвитку.

Одним з перших досліджень, де було порушено відповідні питання, є праця А. Гальчинського, В. Гейця і В. Семиноженка „Україна: наука та інноваційний розвиток” [5]. Інноваційний розвиток вчені розглядають як пріоритет нової економічної політики нашої країни, спрямованої на забезпечення довгострокового промислового зростання. Пропонуючи стратегію інноваційного розвитку, автори виходять з того, що Україна, яка має великий інтелектуальний і науково-технологічний потенціал, може і повинна орієнтуватись на науково-технологічні моделі економічного зростання, пов’язані саме з використанням чинників інтелектуально-освітнього потенціалу, розвитку науки та інноваційної активності економічних інституцій і агентів [5, с. 60]. При цьому, враховуючи особливості перехідного періоду, за умов яких формується нова модель інноваційної системи, вони стверджують, що відповідна стратегія повинна

бути орієнтованою на освоєння базових інновацій, котрі дозволяють перейти до нових товарнопродуктових і технологічних структур виробництва та забезпечити конкурентоспроможність підприємств на внутрішньому і зовнішньому ринках [5, с. 53].

Більш ґрунтовне дослідження проблем інноваційного розвитку А. Гальчинський, В. Гесць, А. Кінах і В. Семиноженко запропонували у праці „Інноваційна стратегія українських реформ” [6], яка вийшла 2004 року. Вони звертають увагу на те, що саме теперішній технологічний поділ світу вимагає нового підходу до питань розвитку. „Практично всі нації проголосили свою прихильність до глобального ринку. Проте на зміну ідеологічним розбіжностям прийшов набагато глибший поділ, цього разу заснований на технологіях. Менша частина планети, на якій живе близько 15 % населення, забезпечує практично весь інший світ технологічними інноваціями. Друга частина світу, що складає половину населення планети, спроможна впроваджувати ці технології у власну систему виробництва і споживання. Частина, що залишилась, біля третини жителів планети, є технологічно відірваною від світу - вона як сама не продукує інновацій, так і не впроваджує іноземні” [6, с. 105]. Щоб встигати за розвитком глобальних технологій, мати переваги при опрацюванні інновацій, зазначають автори, треба дотримуватися стратегії „на випередження” у промисловому і соціально-економічному розвитку. „Така стратегія дозволяє прискореними темпами пройти необхідні стадії розвитку і застосовувати інноваційні технології. Максимальний виграш можна отримати, якщо здійснити перехід відразу на рівень принципово нової технології (прорив на поверх вище)” [6, с. 106].

Необхідність реалізації так званої „стратегії економічного прориву” в Україні доводить Ю. Пахомов, який обґрунтовує свою позицію таким чином: „Країна, що десять років перебувала під владою двох шоків, вибухового ліберального та придушувального стабілізаційного, непідйомна ні для слабких монетарних заходів, ні для традиційних для Заходу важелів державного регулювання. Поряд з усім цим, тут потрібні особливі заходи, що викликають енергію масової довіри та дають кумулятивний ефект з резонансними наслідками” [7, с. 441]. Запропонована ним „стратегія економічного прориву” передбачає здатність здійснити технологічний ривок, ривок, який входить у суперечність зі „свободою” ринкового саморегулювання. При цьому дослідник зазначає, що для реалізації стратегії економічного прориву важливий не лише наявний стан економіки, але й так звана „економіко-технологічна генетика”, тобто переконання народу в своїй причетності до науково-технічного прогресу та загальної освіченості, що формувалось протягом майже всього ХХ століття.

Ю. Пахомов вважає, що необхідно припинити нав'язаний країні шлях руху від складного до примітивного й повернути її в бік того складного, яке являє собою шлях прогресу. На його думку, наша ринкова трансформація

має відштовхуватись не від ринку примітивних економік, а від досконалих економічних систем, що визначають формування постіндустріального суспільства. „Конструкцією, що несе реформістський успіх, а отже і соціально-економічне майбутнє, було б „пробуджене” індустріальне ядро. Втягуючи економіку у майбутнє, формуючи стратегію зростання, індустріальне ядро (у тому числі й ВПК) не лише формує міцний інвестиційний попит, але й надає імпульс своєрідному самофінансуванню, оскільки стрибкоподібно розширює кредит під заставу капіталу. Окрім того, слід пам'ятати, що стратегічний ефект - категорія більш високого рангу в порівнянні з прибутком. Адже саме реалізація тривалої стратегії, що вибудовує пріоритети майбутнього, з часом обернеться значною користю” [7, с. 444].

Про „нову хвилю” економічних реформ йдеться у парці „Україна: стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки-2004” за редакцією А. Гальчинського [4, с. 17]. Ця „нова хвиля”, на думку авторів, має спрямовуватися на реалізацію стратегії тривалого економічного зростання та інноваційного розвитку, яка можлива при наявності інструментарію грошово-кредитної, валютної, бюджетно-податкової політики, здатної дієво впливати на поведінку самостійних суб'єктів господарювання. Серед численних завдань „нової хвилі” реформ згадується заохочення інноваційних процесів через створення макроекономічного середовища, сприятливого для використання інвестиційної діяльності як дієвого важеля здобуття конкурентних переваг на ринку. Окрім того, вказується на необхідність спеціальних важелів державної політики в кредитній та податковій сферах, які компенсуватимуть підвищені ризики інноваційних проектів, та активної діяльності держави щодо прямої підтримки наукових і науково-технологічних розробок у фундаментальній і прикладній сферах [4, с. 24 - 26].

Сучасні дослідники сходяться на думці, що повторення шляху, пройденого розвинутими постіндустріальними країнами, тобто так званого „розвитку навздогін”, який передбачає масове виробництво промислових товарів на основі дешевих власних ресурсів, не є ефективним. Наздоганяти в такий спосіб можна нескінченно, наздогнати - ніколи [8]. Єдиною можливістю рівноправного входження України у глобальну економіку, зазначає В. Семиноженко, є розбудова унікальної інноваційної архітекτονіки, яка має базуватися на наявних „випереджувальних конкурентних перевагах” у гуманітарній, геополітичній, економічній сферах [9, с. 23]. Однією з таких переваг України, на думку вченого, є традиція домінування теорії над практикою, фундаментальних досліджень над прикладними, яку й критикують за відірваність від реальності, від потреб масового споживання, від реалій світового господарства, але якої майже немає у західній науці [9, с. 22].

Особливого значення розвиткові фундаментальних досліджень надавали у теоретичних працях та в практичній діяльності М. Долішній,

І. Курас, С. Пирожков, які заснували в перші роки незалежності України провідні наукові установи – Інститут регіональної економіки, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень, Національний інститут стратегічних досліджень – і тривалий час очолювали їх. Ще на початку 1990-х років ці вчені усвідомлювали, що наука як діяльність, що генерує знання, стає специфічною сферою творення з високим ступенем ефективності.

У нинішніх умовах, наголошує М. Долішній, лише виважена науково-технологічна та інноваційна політика можуть активно забезпечувати подолання проблем ресурсо- та енергозатратних виробництв, їх оновлення на основі широкого впровадження високих технологій, забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках [10, с. 104].

Будучи фахівцем у галузі регіональної політики та економіки, М. Долішній приділяє чимало уваги питанням інноваційного розвитку регіонів [11]. Він виходить з того, що основним фактором, який у майбутньому визначатиме інвестиційне забезпечення конкурентоспроможності регіонів, є інноваційна діяльність. Адже „конкуренція майбутнього - це, перш за все, конкуренція знань, причому знань не тільки суто професійних, що підтримують операційний склад діяльності компаній, але і знань фундаментальних, абстрактних за свою природою, і знань трансдисциплінарних, що виходять за рамки вузько спеціалізованих підходів. Тільки такі знання здатні забезпечити усвідомлену, цілеспрямовану і правильно скоординовану дію. Саме знання здатні подолати хронічну маркетингову недостатність більшості наших компаній і створити реальні передумови для втілення більш амбіційних програм, побудованих на основі широких концептуальних передбачень і підходів” [12, с. 29].

Разом зі своїми співавторами, М. Долішній наголошує, що сьогодні система фінансування у сфері науки, техніки і технологій не відповідає загальноприйнятим тенденціям щодо інвестиційного забезпечення конкурентоспроможності. Адже витрати на дослідження та розробки на душу населення становлять в Україні лише \$8. Для порівняння: в Росії - \$60, у Німеччині - близько \$500, в Японії - близько \$700, в США - близько \$800. Ураховуючи такий стан, дієвим фактором активізації інноваційної діяльності дослідники вважають створення фінансово-інноваційних груп у складі фінансової та наукової установ і підприємства [12, с. 24 - 25].

Багато вітчизняних дослідників, серед них, зокрема, А. Гальчинський, С. Львовчкін, А. Чухно, які послідовно захищають ідею інноваційного розвитку країни, визнають, що перейти до постіндустріального етапу розвитку, перескочивши етап індустріальної модернізації, українська економіка не зможе, а тому пропонують „поєднання індустріального та постіндустріального типів розвитку” [13, с. 96]. Економічна політика України, зазначають А. Гальчинський і С. Львовчкін, має будуватись на подвійній основі: підтримці індустріальної модернізації плюс активного державного стимулювання високотехнологічного потенціалу, який

базується на потужних пластах вітчизняної науки і нагромаджених знань. Однак у цілому потрібно виходити з того, що утвердження постіндустріальних основ економічного прогресу – це для України завдання на досить віддалену перспективу [14, с. 14 - 15].

Такі висновки спричинені визнанням багатокладності вітчизняної економіки та інвестиційною привабливістю підприємств передусім третього, далеко не передового, технологічного укладу. Наша економіка, зазначає В. Геєць, ще не ґрунтується на технологіях 5-го та 6-го технологічного укладів і не є „новою економікою”. На жаль, поки що економіка України інтегрується в глобалізовану економічну систему шляхом нееквівалентного обміну товарами, за якого за надбання економіки знань Україна розраховується доходами, отриманими від природної ренти і, таким чином, потрапляє в технологічну залежність від високорозвинених країн світу [15, с. 50 - 53].

Більше того, незважаючи на декларації про перехід до інноваційно-інвестиційної моделі економічного зростання, реальні кроки нашої держави в цьому напрямі не мали системного характеру й не були послідовними, стверджують В. Геєць і В. Семиноженко. Ситуація, що склалася в науково-технологічній та інноваційній сфері України, консервує і поглиблює технологічне відставання України від сучасних індустріальних і постіндустріальних країн та віддаляє „шанси” і конкурентні перспективи нашої країни в глобальних господарсько-економічних та геополітичних процесах [16, с. 4 - 5].

Чи не єдиним шляхом виходу з ситуації, що склалася, є „перехід від так званого інвестиційного типу розвитку, до якісно нового, ефективного, інноваційного типу розвитку, який базується на прискоренні науково-технологічного оновлення виробництва, інтенсифікації його, зниженні витрат виробництва й підвищенні його рентабельності та прибутковості” [13, с. 95]. Лише продумане перетворення наукової, технологічної, організаційної, виробничої підсистем у змозі забезпечити динамічний інноваційний розвиток нашого суспільства. Така модернізація має здійснюватись на основі економіки знань, характерними ознаками якої є домінування в структурі ВВП високотехнологічних галузей та інтелектуальних послуг, формування більшої частки національного прибутку за рахунок інноваційної або технологічної ренти, високий рівень капіталізації компаній за допомогою нематеріальних активів. Економіка знань, яка є фундаментом та головним компонентом „інноваційної економіки”, базується на виробничих знаннях та якісному змісті освіти, що забезпечує можливість втілення гуманітарно-інтелектуального капіталу в практичні результати виробничої діяльності [16, с. 4 - 5].

Це означає, що інноваційну політику держави не можна розглядати на одному рівні з іншими напрямками державної політики, такими, як розвиток промисловості, соціальної сфери тощо, у інноваційного сектора принципово інша функція – бути вектором і прискорювачем розвитку всіх

інших сфер суспільства й держави [9, с. 32]. По суті йдеться про реалізацію стратегії „інноваційного прориву”, що зосереджена на становленні шостого технологічного укладу та цільового вибору „проривних напрямів”, завдяки яким країна може вийти в лідери.

Основи для реалізації країною стратегії інноваційного прориву, за В. Семиноженком, мають закласти такі пріоритети інноваційної політики, як прийняття та реалізація до 2011 року Доктрини економіки знань; розробка та прийняття науково-технологічного, інноваційного й освітнього кодексів України; оновлення законів у науково-інноваційній сфері; вдосконалення системи державного управління науково-технічною та інноваційною сферами, яка має супроводжуватися розвитком інноваційної інфраструктури; кардинальною зміною системи державної підтримки науково-технічних та інноваційних програм; створення спеціалізованих цільових і приватних венчурних фондів, „бізнес-інкубаторів” тощо [17, с. 12]. Не менш важливим моментом є також впровадження інноваційної ідеології, запуск ефективних інституційних механізмів стратегічного інноваційного прогнозування, активізація соціокультурного ресурсу у створенні національної інноваційної економіки, а також нові взаємини з політичною елітою [18, с. 56 - 57]. Адже успіх реалізації стратегії інноваційного розвитку чи прориву пов'язаний не лише з діяльністю держави, наукових установ та окремих інститутів громадянського суспільства, але й з прийняттям інновацій широким загальом. Про це, зокрема, пише В. Геець, посилаючись на концепцію П. Бергера і Т. Лумана: „Згідно з методологією соціального конструювання реальності, для становлення економіки та суспільства знань необхідно, щоб дії, пов'язані з нагромадженням знань стали звичними. У такому випадку серед соціальних пріоритетів одним з найважливіших буде прагнення до інновації” [19, с. 21]. Це означає, по суті, утвердження в масовій свідомості уявлень про безальтернативність можливості досягнення успіху без наявності високого рівня спеціалізованих знань, а також виховання в кожній людині внутрішньої потреби до сприйняття та вироблення інновацій.

Зупинимось детальніше на фундаментальних виданнях. Передусім вдамось до аналізу праць „Стратегія економічного та соціального розвитку України на 2004 - 2015 рр.” „Шляхом європейської інтеграції” (2004 р.) та „Україна: проблеми самоорганізації” (2003 р.).

Автори „Стратегії економічного та соціального розвитку України на 2004-2015 роки” [20] виходять з того, що цей період має стати етапним у підготовці інституційних, організаційних, матеріально-технічних передумов завершення індустріального етапу розвитку економіки України та початку її системної трансформації в структури постіндустріального процесу.

У цьому фундаментальному документі визначаються цілі закріплення позитивної динаміки економічного зростання України, що були

досягнуті з 2000 року. Йдеться про необхідність реалізувати стратегію випереджувального розвитку, яка б могла гарантувати щорічні темпи зростання ВВП на рівні 6 – 7 % і, як мінімум, подвоєння у цей період обсягів виробництва, забезпечення на цій основі відчутного підвищення рівня життя народу. Зі світового досвіду відомо, зазначають експерти Національного інституту стратегічних досліджень, що таке зростання є цілком реальним, але воно можливе лише на основі структурно-інноваційної моделі економічного зростання, технічного і технологічного оновлення виробництва. Відтак основою стратегічного курсу, його базовим принципом має стати реалізація державної політики, спрямованої на запровадження інноваційної моделі структурної перебудови та зростання економіки, утвердження України як високотехнологічної держави. За оцінками фахівців, що працювали над обґрунтуванням цієї Стратегії, незадіяні ресурсний, інтелектуальний та науково-технічний потенціали України у випадку їх ефективного використання є достатніми для реалізації зазначених завдань. До того ж, їх поєднання із завданнями європейської інтеграції могло б лягти в основу не лише економічної стратегії держави, але й політичної консолідації нації [4, с. 40].

„Стратегія економічного та соціального розвитку України на 2004 - 2015 роки” передбачає здійснення ефективної політики доходів, перенесення основного наголосу насамперед на ту частину населення, що працює. Адже економіка, що базується на низькій вартості робочої сили, не стимулює науково-технічного прогресу, не забезпечує високих стандартів споживання, процесів нагромадження, формування страхових фондів, ресурсів пенсійного забезпечення.

Справою великої політичної, економічної та соціальної ваги, згідно з цим документом, є зміцнення позицій середнього класу, питома вага якого має скласти не менше 45 – 50 % від загальної чисельності населення. Водночас має скоротитися частка людей, у яких доходи нижчі за прожитковий мінімум. У політиці доходів не повинно бути місця для реанімації зрівнялівки. Причому долати диспропорції, що склалися, слід не штучним обмеженням верхньої планки доходів заможних верств населення, а навпаки — їх легалізацією. Ще один з принципових пріоритетів політики доходів - стимулювання людей до володіння приватною власністю та її ефективний захист тощо.

В цілому увесь текст документа пронизаний ідеєю забезпечення випереджального розвитку соціальних інститутів (освіти, медицини, культури), відповідного зростання соціальних інвестицій, безпосередньо спрямованих на розвиток людини [20].

Праця В. Кременя, Д. Табачника і В. Ткаченка „Україна: проблеми самоорганізації” [21], як й попередні роботи цих авторів - „Україна: альтернативи поступу” (1996 р.), „Україна: шлях до себе” (1998 р.), відрізняються від праць, до яких ми зверталися вище, передусім історіософським спрямуванням. З позицій саме історіософії в двотомнику

пропонується оригінальне трактування проблем самоорганізації українського народу в площині критики його історичного досвіду. У першому томі осмислюється історичний досвід України від найдавніших часів до проголошення незалежності. У другому критично аналізується перше десятиріччя суспільної трансформації в новітніх тенденціях світового розвитку.

На відміну від попередніх праць, націлених на визначення основних засад стратегії суспільного розвитку країни, у цьому дослідженні висувається навіть більш масштабне завдання - формулювання національної ідеї, причому такої, яка має стати, згідно з визначенням Ж. Ренана, своєрідним „щоденним референдумом” навколо одних і тих же питань: „Хто ми? Ким ми були, ким є тепер і ким хочемо бути в майбутньому?” Адже парадигма національного творення, зазначають автори в передмові, знову ж у формулюванні Ж. Ренана, звучить так: „У минулому - спільна спадщина слави й каяття, а в майбутньому - спільна програма дій для всіх”. Держава-нація - це, передусім, план дій, програма співпраці [21, с. 15].

Автори розглядають історичну „стрілу часу” України як рівнодіючу безлічі факторів (територіально-географічних, етнічних, формаційно-класових, цивілізаційних чи державницьких), що, перетинаючись, надають траєкторії суспільного поступу нашої країни неповторної самобутності [21, с. 28].

Одне з базових положень авторів полягає в тому, що успіх будь-яких суспільних трансформацій, у тому числі й державотворення, забезпечується лише на шляху віднайдення міри відповідності між новими соціальними відносинами і традиційною культурою. Наголошується, що перехід від однієї стадії суспільного розвитку до іншої відбувається не лише у взаємодії, але й у конфлікті з усталеною культурою. Роздуми науковців, викладених у першому томі стосовно історичних подій, спонукають до висновку про неоднозначні перспективи сучасної суспільно-політичної та економічної „європеїзації” за умови, якщо ці процеси не будуть збалансовані належним чином з традиційною культурою [22].

Найбільший інтерес в контексті нашого дослідження становить другий том праці, де розглядаються десятиріччя суспільної трансформації за умов незалежної України. Усвідомлення, що ситуація на межі 1992 - 1993 років уже сприймалася як переростання соціально-економічної кризи в чергову національну катастрофу, сформувала у авторів думку про те, що „особливо нагальною стала потреба чіткого визначення стану суспільства та якісно нового етапу, до якого прагнемо, а також механізмів забезпечення переходу до нього” [23, с. 9].

Порівнюючи ліберальну модель (з її гаслом необмеженої свободи і обмеженого захисту населення) з патерналістською (з мінімальною економічною свободою при зрівняльному розподілі), вони виступають за „третій шлях” соціально сильної держави, який передбачає достатній

ступінь економічної свободи, обмеженої проте вимогами соціальної справедливості в контексті підтримки найуразливіших верств населення [23, с. 30].

Від середини 1990-х років, зазначають автори, починається наступний етап державотворення, завдання якого полягає в досягненні стабільності й прогнозованості. На початку XXI сторіччя одним з найактуальніших завдань стає перехід вітчизняної економіки на інноваційний шлях розвитку, а системним епіцентром нової економічної стратегії - створення реальних передумов для вирішення основного геополітичного завдання держави - набуття спочатку асоційованого, а потім і повного членства в Європейському Союзі. І на цьому етапі автори послідовно захищають ідею „третього шляху” для України - „утвердження перевірених часом принципів соціальної держави”, яка й має стати стрижнем української загальнонаціональної ідеї, як це вже утвердилося в ідеології країн „Великої Європи” [23, с. 461].

На користь цієї ідеї в ході викладення матеріалу наводяться приклади національних варіацій „третього шляху” в суспільному житті Німеччини, Франції, Японії, Швеції. Називаючи традиційні й нові форми державного управління економікою в цих країнах, автори роблять наголос на вирішенні ними питання розбудови ціннісно орієнтованого суспільства, зокрема й на появі в останньому десятиріччі XX століття ідеології комунітаризму. Її прихильники піддають критиці сучасне індустріальне суспільство в його капіталістичних і соціалістичних формах та обґрунтовують значущість ідеалу братерства. Дотримуючись принципів комунітаризму, індивіди не прагнуть максимального прибутку будь-якою ціною, а орієнтують виробничі колективи на якнайкраще задоволення потреб населення. Власне в цьому може й полягати чи не головна рушійна сила поступу до соціальної держави, зазначає В. Євтух у своїй рецензії на книгу [22].

Співзвучні ідеї зустрічаємо і в монографії А. Гальчинського „Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи” (2006 р.). Автор доходить висновку, що ідеологія модернізації „навздогін”, котра чимало років розглядалась як одна з визначальних і незаперечних цінностей трансформаційного процесу, призводить до інтелектуальної деградації суспільства, деформації його політичної системи, „придушення історії”, а також денационалізації реформаторської еліти. Поручуючи питання масштабного характеру, він ідею інноваційного розвитку нашого суспільства фактично виводить за межі економічної проблематики. Його висновки стосуються формування української національної ідеї, яка має створюватися не за зарубіжними „матрицями”, а винятково з урахуванням історичного розвитку України, спиратися на духовну суверенність нації, її одвічні ідеали [24, с. 306].

Питання безпосередньо інноваційного розвитку країни найдетальніше викладені В. Кременем у праці „Освіта і наука в Україні: інноваційні аспекти” (2005 р.) [36]. Автор виходить з того, що визначальним чинником

інноваційного розвитку має стати інтеграція науки, освіти і виробництва, а також державна підтримка науково-технічної діяльності. Тому важливим напрямом державної політики є переорієнтація фінансування науково-технічної сфери на засади державного замовлення та конкурентності, у тому числі і в межах базового фінансування.

Хоча не вчора усвідомлено значущість і перспективність інноваційного розвитку, дослідник засвідчує науково-технологічне відставання України, „відплив” нашого інтелектуального потенціалу та втрату значних валютних коштів, які б могли надходити від продажу ліцензій та експорту наукомісткої продукції. Все це зумовлено недостатнім фінансуванням перспективних проектів для їх комерційної реалізації, недостатністю правової охорони об'єктів права інтелектуальної власності, яку необхідно отримувати в інших державах, браком сучасних маркетингових досліджень міжнародного ринку товарів і послуг. Тому дуже важливо, щоб у суспільстві відбулось усвідомлення необхідності участі і підприємців, і творців новітньої техніки і технологій у розбудові в Україні цивілізованого ринку інтелектуальної власності шляхом активного сприяння перетворенню результатів інтелектуальної діяльності в конкурентоспроможну продукцію і послуги [25, с. 387 - 388].

Настав час, зазначає В. Кремень, сформувати нову модель інтеграції інтелектуального потенціалу нації у світовий ринок, враховуючи як національну специфіку процесів перетворення інтелектуального надбання у конкурентоспроможну продукцію, так і відповідний світовий досвід.

Саме інноваційна модель розвитку, в якій роль головного джерела довготривалого економічного зростання відіграють надбання інтелекту та вміння їх використовувати для підвищення конкурентоспроможності наших розробок на світовому ринку, гарантуватимуть високі темпи економічного зростання держави [25, с. 390].

Звернення до праць провідних українських вчених переконливо доводять зростання зацікавленості українського суспільства в інноваційному розвитку, що зумовлюється сучасною науково-технічною революцією, трансформацією індустріальної системи в якісно нову постіндустріальну цивілізацію. Саме технологічна революція і викликана нею до життя постіндустріальна інформаційна цивілізація потребують повороту всієї суспільної системи до людини. Вони ставлять людину в епіцентр свого розвитку, вимагають переорієнтації мети виробництва, її прямого і безпосереднього підпорядкування розвитку людської особистості.

Така модель розвитку, що заснована на інноваціях як способі цивілізаційної реалізації людського потенціалу, дозволить вирішити комплекс модернізаційних завдань, які формують порядок денний для сучасної інноваційної стратегії нашої держави. Вона, зокрема, дозволить:

- перетворити освітню сферу на джерело імпульсів структурного оновлення української економіки та суспільства на засадах постіндустріального розвитку;
- інтегрувати розрізнений ланцюжок „освіта - наука - виробництво - система управління процесами розвитку” в єдину національну інноваційну систему;
- забезпечити вдосконалення структури виробництва на основі конкурентоспроможності, гнучкості, здатності до самооновлення і трансформацій відповідно до глобальних тенденцій [13, с. 19].

Література:

1. **Николис Г., Пригожий И.** Познание сложного. Введение: Перевод с англ. - М.: Мир, 1990. - 344 с.
2. **Пригожий А.И.** Нововведения: стимулы и препятствия (Социальные проблемы инноватики). - М.: Издательство политической литературы, 1989. - 271 с.
3. Стратегії розвитку України: теорія і практика / За ред. О. С. Власюка. - К.: НІСД, 2002. - 864 с.
4. Україна: стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки-2004. / За ред. А. С. Гальчинського. - К.: НІСД, 2004. - 344 с.
5. **Гальчинський А. С., Геєць В. М., Семиноженко В. П.** Україна: наука та інноваційний розвиток. - К., 1997. - 66 с.
6. Інноваційна стратегія українських реформ / Гальчинський А. С., Геєць В. М., Кінах А. К., Семиноженко В. П. - К.: Знання України, 2004. - 338 с.
7. Цивилизационные модели современности и их исторические корни / Ю. Н. Пахомов, С. Б. Крымский, Ю. В. Павленко и др. Под ред. Ю. Н. Пахомова. - К.: Наук. думка, 2002. - 632 с.
8. **Иноземцев В.Л.** Пределы „догоняющего” развития. - М., 2000. - 295 с.
9. **Семиноженко В. П.** Інноваційна політика України як національний проект // Економіка знань: виклики глобалізації та Україна. Під загальною редакцією А. С. Гальчинського, С. В. Львовичкіна, В. П. Семиноженка. - К.: НІСД, 2004. - С. 18 - 39.
10. **Залупко С. М.** Шлях до великої науки (про наукову діяльність академіка НАН України М. І. Долішнього). - Львів, 2005. - 160 с.
11. **Долішній М.** Регіональна політика інвестиційно-інноваційного розвитку // Зовнішньоекономічний кур'єр. - 2003. - №1. - С. 16 - 19.
12. **Долішній М. І., Белський П. Ю., Гомельська Н. І.** Стратегічні фактори глобальної конкуренції і механізми забезпечення конкурентоспроможності регіонів // Конкурентоспроможність: проблеми науки і практики: Монографія. - Х.: ВД „ІНЖЕК”, 2006. - С. 9 - 31.
13. **Чухно А. А.** Соотношение индустриального и постиндустриального типов развития: проблемы теории и практики // Социально-экономические

проблеми інформаційного общества. Под ред. д. э. н., проф. Л. Г. Иноземцева. - Сумы: Университетская книга, 2005. - С. 88 - 119.

14. **Гальчинський А. П., Львовчкін С. В.** Становлення інвестиційної моделі економічного зростання України // Економіка знань: виклики глобалізації та Україна. Під загальною редакцією А. С. Гальчинського, С. В. Львовчкіна, В. П. Семиноженка. - К.: НІСД, 2004. - С. 4 - 17.

15. **Гець В. М.** Про характер перехідних процесів до економіки знань // Економіка знань: виклики глобалізації та Україна. Під загальною редакцією А. С. Гальчинського, С. В. Львовчкіна, В. П. Семиноженка. - К.: НІСД, 2004. - С. 40 - 80.

16. **Гець В., Семиноженко В.** Доктрина економіки знань - основа постіндустріального розвитку України // Ойкумена. Альманах сравнительных исследований политических институтов, социально-экономических систем и цивилизаций. - Выпуск 3. - Харьков: Константа, 2005. - С. 4 - 19.

17. **Семиноженко В.** Украина наравне с мировыми лидерами: „воздушный замок” или достижимая цель? // Ойкумена. Альманах сравнительных исследований политических институтов, социально-экономических систем и цивилизаций. - Выпуск 4. - Харьков: Константа, 2006. - С. 7 - 12.

18. **Семиноженко В. П.** Инновационное развитие как безальтернативный путь планирования будущего // Социально-экономические проблемы информационного общества / Под ред. д. э. н. проф. Л. Г. Мельника. - Сумы: ИТД „Университетская книга”, 2005. - С. 49 - 59.

19. **Гець В. М.** Социально-экономические трансформации при переходе к обществу знаний // Социально-экономические проблемы информационного общества. Под ред. д. э. н., проф. Л. Г. Мельника. - Сумы: Университетская книга, 2005. - С. 16 - 33.

20. Стратегія економічного та соціального розвитку України (2004 - 2015 роки.) „Шляхом європейської інтеграції” / Авт. кол. Гальчинський А., Гець В. та ін. - К.: ЮЦ Держкомстату України, 2004.

21. Україна: проблеми самоорганізації: [в 2 т.] / В. Кремень, Д. Табачник, В. Ткаченко. - К.: Промінь, 2003. - Т. 1. Критика історичного досвіду. - 384 с.

22. **Євтух В.** Історіософська інтерпретація минулого й сучасного України // <http://www.politik.org.ua/magcontent.php3&m=1&n=29&c=458>.

23. Україна: проблеми самоорганізації: [в 2 т.] / В. Кремень, Д. Табачник, В. Ткаченко. - К.: Промінь, 2003. - Т. 2. Десятиріччя суспільної трансформації. - 464 с.

24. **Гальчинський А.** Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи. Методологічні аспекти: Наук. вид. - К.: Либідь, 2006. - 312 с.

25. **Кремень В. Г.** Освіта і наука в Україні - інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати. - К.: Грамота, 2005. - 448 с.